

Misiune și slujire pastorală prin cântarea bisericească în vremea arhipăstoririi Patriarhului Justinian Marina

Pr. Lect. Univ. Dr. Zaharia MATEI*

Rezumat:

Studiul realizează o retrospectivă istorică a introducerii muzicii uniformizate liniare în cadrul cultului și practicii liturgice din Biserica Ortodoxă Română din secolele XIX-XX. Sunt prezentați succesiv, ca precursori ai ideii de uniformitate în cântarea bisericească din secolul al XIX, domnitorul Al. I. Cuza, Mitropolitul Melchisedec Ștefănescu, cântăreții Gavriil Musicescu, Gheorghe I. Dima și Grigore I. Gheorghiu, precum și strategia pastoral-misionară a Sfântului Sinod sub conducerea Patriarhului Justinian Marina de a introduce cântarea uniformizată omofonă și corală în Biserica Ortodoxă Română în secolul al XX-lea. De asemenea, e reliefată contribuția importantă a unor teologi de seamă, precum Nicolae Lungu, Dumitru Stăniloae, Ene Braniște, în ceea ce privește susținerea și promovarea cântării în comun a slujbelor de către credincioși, precum și principalele tipărituri psaltice în dublă notație publicate la Editura Patriarhiei Române.

Cuvinte-cheie:

cântarea bisericească, psaltică, uniformizată, Patriarhul Justinian Marina

Aspecte introductive

Instaurarea regimului comunist în anul 1948 a însemnat începutul unei etape extrem de dificile pentru Biserica Ortodoxă Română. În ciuda vremurilor grele, al treilea Patriarh al României, Justinian Marina, a știut să conducă Biserica, reorganizând fundamental viața internă a acesteia sub toate aspectele ei. Biserica fiind îngrădită, Sfântul Sinod trebuia să adopte măsurile necesare pentru o mai bună și

---

* Pr. Dr. Zaharia Matei, lector la Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din cadrul Universității din București, România.

Misiune și slujire pastorală prin cântarea bisericească în vremea Patriarhului Justinian

eficientă organizare. Prezența Bisericii în societatea românească era incompatibilă cu politica de stat a regimului politic instaurat. Astfel, „în rândul măsurilor îndreptate împotriva vieții bisericești ortodoxe pot fi menționate: ingerința statului în activitatea internă bisericească, scoaterea din scaun a multor ierarhi ortodocși, epurări, deportări și arestări ale clericilor, desființarea școlilor confesionale, eliminarea religiei din școlile de stat, interzicerea cultului liturgic în spitale, azile și cazărmi, restrângerea numărului monahilor, desființarea academiilor teologice din Transilvania (cu excepția celei de la Sibiu, care a devenit institut de grad universitar), suprimarea periodicelor bisericești ale eparhiilor, desființarea asociațiilor religioase ale laicilor și preoților, desființarea așezămintelor bisericești filantropice etc.”¹ Constituția Republicii Populare Române promulgată în anul 1948 prevedea libertatea religioasă a cultelor din țară și, prin urmare, acestea aveau dreptul să-și organizeze propriile școli în vederea pregătirii personalului de cult, însă sub supravegherea statului.² Prin Legea pentru regimul general al cultelor din 4 august 1948, școlile teologice de toate gradele au fost trecute în grija acestora, dar sub controlul Ministerului Cultelor (art.44). Astfel, pentru înscrierea la școlile de cântăreți era obligatoriu cel puțin gimnaziul unic sau șapte clase primare, pentru școlile de pregătire a clerului mirean și monahal era obligatoriu gimnaziul unic sau șapte clase primare, pentru institutele teologice, bacalaureatul sau diploma de școală normală (pedagogică), iar pentru institutele teologice de grad universitar, aceleași cerințe.³ În ceea ce privește Facultatea de Teologie Ortodoxă din București, aceasta a fost alungată abuziv din Universitate, primind noua titulatură de *Institut Teologic de grad Universitar*.⁴ La Sibiu și Cluj, fostele Academii teologice au primit, de asemenea, titulatura de Institute Teologice de grad Universitar. În anul 1952, Institutul de la Cluj a fost desființat și contopit cu cel de la Sibiu. Au rămas, astfel, două institute, la București și la Sibiu. Situația aceasta a durat până în anul 1990, când s-au făcut demersuri pentru reintroducerea

¹ Pr. conf. dr. Mihai Săsăujan, „Institutul Teologic de Grad Universitar din București (1948-1989)”, în *Istoricul Facultății de Teologie Ortodoxă Patriarhul Justinian a Universității din București (1881-2013)*, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2013, p. 71.

² *Ibidem*, p. 74.

³ *Ibidem*.

⁴ Asupra aspectelor legate de reorganizarea învățământului teologic ortodox, bucureștean pot fi consultate următoarele studii: Pr. prof. Mircea Păcurariu, „Centenarul Facultății de Teologie – Istoria învățământului teologic”, în *BOR*, anul XCIX, nr. 9-10, septembrie-octombrie, 1981, pp. 979-1017 (îndeosebi ultima parte a studiului cu privire la învățământul teologic după 1948); Pr. prof. Nicolae Șerbănescu, „Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din București. O sută de ani de la înființare 1881 – 1948 – 1981”, în *BOR*, anul XCIX, nr. 9-10, septembrie-octombrie, 1981, pp. 1018-1093; Pr. asist. Viorel Ioniță, „Institutul Teologic de Grad Universitar din București 1948-1981”, în *BOR*, anul XCIX, nr. 9-10, septembrie-octombrie, 1981, pp. 1094-1114; de asemenea capitolul al III-lea al pr. prof. dr. Mihai Săsăujan din *Istoricul Facultății de Teologie Ortodoxă Patriarhul Justinian a Universității din București (1881-2013)*, pp. 71-118.

lor în învățământul universitar de stat, cu dublă coordonare, universitară și bisericească. Din numărul mare de seminarii care funcționau pe tot cuprinsul Patriarhiei Române până în anul 1948, au rămas doar șase, la acestea adăugându-se pentru o scurtă perioadă de timp de zece ani două seminarii monahale pentru maici, la Agapia și Horezu (1949-1959)⁵. Ulterior, acestea două au fost desființate de comuniști prin odiosul decret 410. Școlile de cântăreți au avut aceeași soartă, unele au fost desființate, iar cele rămase au fost incluse în cele șase seminarii. Însă, la deschiderea lor în anii 1952-1953, aceste seminarii funcționau cu o durată de doi ani, mai apoi, an de an adăugându-se câte un an de studii, ajungându-se la o perioadă de studii de cinci ani, în anul 1955. După primii doi ani se susținea un examen de absolvență, în urma căruia se trecea la ciclul superior de trei ani, după care se susținea un alt examen, iar în urma obținerii diplomei se continuau studiile seminariale timp de încă doi ani. Cele șase seminarii au fost organizate în următoarele centre din țară: Curtea de Argeș (din 1955 la București și Mofleni, lângă Craiova), Buzău, Neamț, Cluj și Caransebeș. Acestea purtau la început titulatura de Școli medii tehnice de cântăreți bisericești.⁶ Totodată, pe lângă cele șase seminarii a funcționat între anii 1966 și 1977 și un seminar teologic special la Curtea de Argeș, cu o durată de studii de trei ani care a pregătit preoți pentru parohiile mici din Transilvania și Banat.⁷ În condițiile noii reforme a învățământului din anul 1948, prin care erau desființate și contopite cât mai multe unități de învățământ bisericesc, era normal ca Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române să adopte noi strategii în reorganizarea acestuia. În ceea ce ne privește, muzica bisericească a avut și ea de suferit. Cu toate că în vechile Facultăți de Teologie muzica bisericească nu figura ca materie de studiu, totuși, aceasta avea o pondere ridicată în cadrul planurilor de învățământ ale seminariilor și școlilor de cântăreți. Aici se studiau muzica psaltică și cea liniară și existau chiar ore de cântare corală, în toți anii de studii. Astfel că, absolvenții de seminar ajungeau la Teologie cunoscând temeinic muzica bisericească. După urcarea în tronul patriarhal a Patriarhului Justinian, Sfântul Sinod a hotărât să creeze, în anul 1949, în cadrul celor două Institute Teologice, de la București și Sibiu, câte o catedră la nivel de conferință pentru specialitatea Cântarea bisericească, unde au fost numiți de către Patriarhie și cu avizul Ministerului Cultelor, la București, profesorul Nicolae Lungu, iar la Sibiu, preotul profesor Gheorghe Șoima.⁸

⁵ Informații bogate privitoare la reorganizarea învățământului seminarial și teologic superior înainte și după 1948 ne oferă preotul profesor Alexandru Moraru, în lucrarea *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserica. Națiune. Cultură*, vol. III, Tom I, EIBMBOR, București, 2006, pp. 353-354, respectiv, p. 373-376.

⁶ Redacția revistei BOR, anul LXX, nr. 11-12, EIBMO, p. 844-852.

⁷ Pr. prof. Mircea Păcurariu, art. cit., p. 1013.

⁸ Pr. prof. dr. Nicu Moldoveanu, *Profesorul, dirijorul și compozitorul Nicolae Lungu – Monografie*, Basilica, 2013, p. 115.

Misiune și slujire pastorală prin cântarea bisericească în vremea Patriarhului Justinian

I. Precursori ai ideii de uniformitate în cântarea bisericească

După Unirea Principatelor, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a demarat un amplu proces de reforme prin care dorea modernizarea României. Printre altele, la 18 ianuarie 1865, domnitorul promulga decretul nr. 101 cu privire la introducerea corurilor vocale în toate bisericile. Acest decret aproba un Raport însoțit de un Regulament cu nr. 2386, întocmit de Ministrul Secretar de Stat la Departamentul Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice, N. Crețulescu, la data de 16 ianuarie 1865. Regulamentul cuprindea șase articole în care se preciza faptul că toți cântăreții, canonarhii și paraclisierii salariați ai bisericilor întreținute de Stat, dar și aceia care activează în bisericile nesuținute de Stat sunt obligați să urmeze cursul pregătit de muzică vocală armonică ce urma să fie predat la Conservatorul din București, în zilele de Luni, Miercuri și Vineri, între orele 6 și 9 seara. Din textul Regulamentului mai reținem faptul că profesorul I. Cartu era însărcinat cu formarea corurilor pentru bisericile din București, iar cei care nu se vor conforma acestor dispoziții vor fi destituiți din posturile lor⁹. Practic vorbind, acest Decret dădea o grea lovitură cântării psaltice tradiționale, aceasta fiind considerată drept racilă a trecutului grecesc în Țările Române. În viziunea Domnitorului și a colaboratorilor săi, măsura viza emanciparea și dezvoltarea culturii românești autohtone printr-o mai mare deschidere spre valorile culturale ale Apusului. În noul context creat, prin impunerea cântării corale în biserici se urmărea de fapt și de drept slăbirea, dezrădăcinarea și desființarea cântării psaltice tradiționale. În demersul său de scoatere a cântării bisericești de sub oblăduirea celei grecești, Domnitorul trecea cu vederea realitatea existentă, și anume că psaltichia era cântarea tradițională a Bisericii noastre. Prin Decretul promulgat a încurajat pătrunderea cântării corale cu caracter laic, străină de tradiția și spiritualitatea Bisericii noastre. Doar pe la începutul secolului al XX-a, compozitori precum D.G. Kiriac, I.D. Chirescu, Gh. Cucu, N. Lungu ș.a. și-au dat seama că în Biserică este nevoie de o cântare corală de inspirație psaltică.

S-a mai petrecut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea un lucru ce trebuie amintit, și anume, transcrierea cântărilor psaltice în notația liniară, pe motiv că

⁹ Pr. Vasile Grăjdian, *Cântarea ca Teologie*, studii și articole de teologie a cântării bisericești, Ed. Univ. „Lucian Blaga” din Sibiu, 1998, pp. 45-47; studiul din care am extras aceste informații este intitulat: „Legislația lui Al.I.Cuza și evoluția cântării bisericești” și a fost publicat și în volumul: *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, seria: teatru, muzică, cinematografie, Tomul 40, 1993, pp. 13-17. În anexa acestui studiu, între pp. 55-57, părintele profesor prezintă textele celor trei documente: Raportul și Regulamentul însoțitor redactate de N. Crețulescu, precum și textul decretului Domnitorului, publicat în *Monitorul – Jurnal oficial al Principatelor Unite Române*, nr. 17, 23 ianuarie-februarie 1865, p. 89, col. II-III. Tot pe această temă poate fi cercetat și studiul Pr. Prof. Dr. Nicu Moldoveanu: „Muzica bisericească la români în sec. al XIX-lea” (partea a doua), în *GB*, XLII (1983), nr. 9-12.

vechile melodii bisericești nu se mai cântau corespunzător, nemaiștiindu-se de către psalții noștri lucrarea corectă a semnelor psaltichiei. Problema aceasta a ridicat-o la acea vreme ierarhul cărturar Melchisedec Ștefănescu¹⁰. El susținea că: „Mult contribuie la decadența și părăsirea cântărilor bisericești și semnele de psaltichie cu care acele cântări sunt scrise. Cu toată întinderea ce a luat în timpul nostru studiul muzical în toate ramurile lui vocale și instrumentale, cântul bisericesc a rămas nebagat în seamă și uitat din cauză că artiștii musicanți nu cunosc toate semnele musicale ale cântului nostru bisericesc. Ele au ajuns acum un anachronism”¹¹. În continuare, ierarhul sublinia: „Cântarea pe semnele actuale este amenințată de a deveni cu timpul nedescifrată, ceea ce s-a întâmplat cu psaltichia veche. Astăzi nu mai este nimeni care să poată descifra cărțile rămase din timpurile când era la modă acea semiografie. Aceasta nu se mai poate întâmpla cu notele liniare care sunt cunoscute în toată lumea. Pe lângă aceea, transcrierea cântărilor noastre melodice pe note liniare va face un mare bine națiunii în genere: va contribui la răspândirea cântului bisericesc din România și în celelalte provincii române (anticipând parcă reforma muzicală din 1950, n.n.), unde el nu poate străbate din cauză că este ascuns sub vălul semnelor de psaltichie care sunt pe acolo cu totul necunoscute”¹². În scopul salvării și conservării acestui tezaur muzical, ierarhul propune Sfântului Sinod transcrierea selectivă¹³ a cântărilor de strană în notația liniară. Cei însărcinați cu această misiune au fost: Gavriil Musicescu, Gheorghe I. Dima și Grigore I. Gheorghiu, ultimii doi cântăreți bisericești la Iași. Cei trei muzicieni au transcris în notație liniară 11 volume de cântări psaltice. Musicescu se adresase Sfântului Sinod cu intenția de a fi introduse în programa învățământului seminarial. La obiecțiile celor doi ierarhi raportori Nifon Ploșteanu și Gherasim al Argeșului cărora li s-au adăugat Ștefanache Popescu și arhiereul Teofil Mihăilescu, Sfântul Sinod a respins opera celor trei muzicieni ieșeni¹⁴. Însă, demersul lui Musicescu nu a rămas, în timp, fără ecou. Notarea cântărilor

---

¹⁰ Studiul se intitulează: „Memoriu pentru cântările bisericești în România”, în *BOR*, 1882, anul VI, nr. 1.

¹¹ Episcop Melchisedec, art. cit., p. 43, apud Elena Chircev, *Muzica românească de tradiție bizantină între neume și portative*, vol. 1: *Traducerea muzicii românești de tradiție bizantină în notație lineară*, ed. revizuită, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, 2013, pp. 18-19.

¹² Ibidem, p. 45, apud Elena Chircev, *op.cit.*, p. 19.

¹³ Criteriul selecției va fi aplicat și după 70-80 de ani, în timpul Patriarhului Justinian, de cei trei profesori de muzică desemnați să prelucreze și să transcrie în dublă notație cântările bisericești uniformizate.

¹⁴ Arhiereul Nifon Ploșteanu s-a opus cererii lui Gavriil Musicescu de înlocuire a cântărilor bisericești din notația psaltică în cea liniară, arătând în cele patru puncte ale raportului său deosebiriile dintre cele două sisteme muzicale. Acest raport a fost publicat în lucrarea sa: *Cartea de muzică bisericească pe psaltichie și pe note liniare, pe trei voci*, București, Tipografiile Joseph Göbl („Gutenberg”), a Cărților Bisericești și Carol Göbl, 1902, pp. 229-238.

Misiune și slujire pastorală prin cântarea bisericească în vremea Patriarhului Justinian

bisericești în notația liniară exista deja de mai mult timp în Transilvania, în Bucovina și în Basarabia. Arhimandritul Silvestru Morariu Andrievici, viitorul mitropolit al Bucovinei, publicase, în anul 1879, la Viena, în notație liniară, „Psaltichia așediată în noate musicale” cu sprijinul Fondului Religionar Gr. Or. de aici, tot în încercarea și din dorința de a oferi cântăreților bucovineni un repertoriu de strană comun. În Transilvania, preotul Dimitrie Cunțanu tipărea tot la Viena, cartea cu titlul „Cântările bisericești după melodiile celor opt glasuri ale Bisericii Ortodoxe”¹⁵. Tot în notație liniară și-au publicat lucrările muzicale bisericești și ceilalți muzicieni transilvăneni și bănățeni. În ciuda acestor frământări, notația neumatică a supraviețuit grație eforturilor marilor psalți români Dimitrie Suceveanu, Ștefanache Popescu și Ion Popescu-Pasărea, care considerau că o transcriere fidelă a cântărilor psaltice din notația psaltică în cea liniară nu ar fi posibilă. Însă, în prima jumătate a secolului al XX-lea s-a ajuns la o concordie între cele două direcții, astfel încât în bisericile unde existau coruri polifonice acestea dădeau răspunsurile la Sfânta Liturghie și la unele Sfinte Taine, iar la Laudele Mari, Vечernia și Utrenia, precum și la celelalte slujbe, cântarea era tot cea psaltică tradițională, ea fiind susținută de cântăreții bisericești. După o perioadă însemnată de frământări, momentele istorice a creării României Mari, în urma Marii Uniri de la 1 decembrie 1918, de la Alba-Iulia, și a ridicării la rangul de Patriarhie a Bisericii Ortodoxe Române au creat cadrul favorabil repunerii în dezbatere a ideii de uniformizare în cântarea bisericească și chiar de cântare în comun. Unul dintre cei care au ridicat această problemă a fost profesorul și compozitorul Ion Popescu-Pasărea, pentru care între instituția cântărețului și cântarea în comun a credincioșilor nu exista o contradicție, ci, din contră, prin articolele și discursurile sale evidenția complementaritatea lor. Fire echilibrată, muzicianul pleda pentru cultivarea și dezvoltarea cântării bisericești prin intermediul cântăreților, dar și pentru cultivarea cântării în comun. El era de părere că în fiecare sat este bine venită existența unui cor religios-popular care să fie dirijat de cântărețul de strană¹⁶. Plecând de la canonul nr. 15 al Sinodului de la Laodiceea (364-365), care hotărâse că doar psalții trebuie să cânte din cărțile de cântări rânduite de Biserică, el arăta că prezența acestora nu este antagonică corului de credincioși, iar „astăzi – spunea el – cântarea corală în comun (a credincioșilor) se prezintă ca o cerință (imperioasă) impusă oricărei biserici”¹⁷. Tot el arăta că este foarte necesar să se ajungă la uniformitate în cântarea bisericească, așa încât să nu mai existe diferențe în interpretarea aces-

¹⁵ Pr. Prof. Dr. Nicu Moldoveanu, *Istoria muzicii bisericești la români*, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010, pp. 192-193; vezi și Elena Chircev, *op. cit.* pp. 31-33.

¹⁶ Marin I. Predescu, „Președintele Asociației noastre Generale a fost pensionat”, în *Cultura*, XXV (1936), 9-11 (număr omagial), p. 2, col. II.

¹⁷ *Ibidem*.

teia¹⁸. De asemenea, considera că popularizarea și uniformizarea cântării în România înlesnește și pe această cale unificarea sufletească a românilor.¹⁹ În concepția lui, „această uniformizare a cântării bisericești va face ca toți românii să aibe un limbaj bisericesc comun, precum este și graiul zilnic. Tot prin aceasta se va opera și o puternică atracție către Biserică, căci creștinul, luând parte activă la cultul divin, nu va mai fi un simplu spectator, ca până acum. Va ajunge să cânte în Biserică tatăl cu fiul, mama cu fiica, bătrâni și tineri, femei și copii, cum cântau primii creștini”²⁰. Mănat de un sincer și autentic simțământ românesc, el motiva, între altele, necesitatea uniformizării prin aceea că „muzica bisericească este națională, pentru că ea în decursul veacurilor s-a identificat cu gustul și sentimentul religios al românilor”²¹. Inițiativa sa de a organiza congrese generale în care să fie coopțați cântăreții din întreaga țară, adică și cei din Transilvania și Banat, slujea aceleiași nobile idei de unitate spirituală a românilor și de uniformizare a cântării bisericești românești. Astfel, pot fi amintite congresele ținute la Brașov, în data de 29 septembrie 1927, cu binecuvântarea mitropolitului Nicole Bălan, și la Sibiu, în zilele de 23-24 august 1928, unde s-au stabilit legături frumoase cu cântăreții de aici, s-a dat un impuls deosebit dezvoltării cântării bisericești din Ardeal și s-a accentuat ideea unificării cântării în Biserica noastră²². În vederea împlinirii acestui deziderat, Ion Popescu-Pasărea s-a preocupat de tipărirea de cărți de cântări bisericești accesibile, începând cu manualul său de teorie muzicală psaltică, intitulat, *Principii de muzică bisericească orientală* (București, 1897, 1910, 1923, 1939, 1942 ș.a.), prin care dorea să ofere iubitorilor de psaltichie din întreaga țară o lucrare teoretică de învățare corectă a lucrării neumelor bisericești, pentru ca toți să poată executa la fel cântările de strană, precum și de apariția unui editorial cultural destinat în primul rând cântăreților bisericești, revista „Cultura” (din 1911). Ca o încununare a eforturilor sale, la 5 martie 1928 își deschidea porțile *Academia de Muzică Bisericească*, cu sprijinul Patriarhului Miron Cristea, care a înțeles pe deplin rostul cântării bisericești în Biserică. Cu acest prilej, Ion Popescu-Pasărea a rostit un emoționant discurs în care a evidențiat încă o dată rolul unificator al muzicii bisericești: „Astăzi se întemeiază aici sanctuarul cântării bisericești române. Se înalță apoi un templu în care geniul muzical al românului și evlavia

¹⁸ Idem, „Starea cântării bisericești în România”, în *Cultura*, XXV (1936), nr. 1-2, p. 3.

¹⁹ Ion Popescu-Pasărea, *Cântările Sfintei Liturghii*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1934, p. 2 (Precuvântare), apud Pr. Prof. Dr. Vasile Grăjdian, *op. cit.*, p. 189.

²⁰ Idem, *Cântările Sfintei Liturghii*, București, 1936, (Prefață), apud Pr. Prof. Dr. Vasile Grăjdian, *op. cit.*, p. 189.

²¹ Ioan N. Dobre, „Concertul cântăreților bisericești”, în *Cultura*, I (1911), nr. 11, pp. 230-232; reprodus în „Cultura”, XXV (1936), nr. 9-11 (număr omagial), p. 30, apud Pr. Prof. Dr. Vasile Grăjdian, *op. cit.*, p. 189.

²² Pr. Prof. Dr. Vasile Grăjdian, *op. cit.*, p. 190.

Misiune și slujire pastorală prin cântarea bisericească în vremea Patriarhului Justinian

strămoșească vor oficia împreună mărețta slujbă a exteriorizării credinței noastre creștine prin cea mai sublimă dintre arte, muzica. Se zidește astăzi laboratorul, arsenalul destinat să topească materialul de muzică bisericească existând în toate colțurile românismului și să-l toarne apoi în forme artistice, menite să unifice inseparabil și etern sufletele românilor de pretutindeni²³.

II. Cântarea uniformizată și omofonă – o nouă strategie pastoral-misionară a Sfântului Sinod sub conducerea Patriarhului Justinian Marina

II.1. Hotărâri ale Sfântului Sinod privitoare la cântarea omofonă uniformizată

Odată cu desființarea Facultăților de Teologie, a seminariilor și a școlilor de cântăreți și cu restrângerea numărului unităților de învățământ teologic era nevoie de manuale noi pentru pregătirea clerului și a cântăreților bisericești. Toate măsurile sinodale luate vor viza intensificarea în interior a misiunii catehetice, liturgice și pastorale a Bisericii. La vremea aceea, Patriarhul Justinian era conștient că doar cu preoți bine pregătiți și de vocație poate apropia pe păstoriți de Biserică și poate fi întărită unitatea de credință și spirituală a acestora. În mod paradoxal, Patriarhul și Sf. Sinod au reușit să facă Biserica să supraviețuiască și să o consolideze. Strategia Bisericii trebuia să se realizeze pe termen lung și de aceea era necesar să se ajungă la un „modus vivendi” cu orânduirea politică ostilă. În cadrul primei sesiuni sinodale, ce a avut loc în perioada 25-27 februarie 1950, s-a aprobat referatul de alcătuire a unei noi lucrări de teorie muzicală psaltică, intitulată: *Gramatica muzicii psaltice – studiu comparativ cu notația liniară*²⁴, în care autorii ei, profesorul Nicolae Lungu, preotul prof. Grigore Costea și profesorul Ion Croitoru, își propuneau abordarea teoriei muzicale bisericești prin compararea acesteia cu teoria și ortografia muzicii liniare. În sesiunea de toamnă a Sfântului Sinod, desfășurată în zilele de 4-5 octombrie, printre numeroasele hotărâri s-au luat și unele privitoare la uniformizarea tipiconal-liturgică și muzicală. Mai întâi era nevoie de uniformizarea liturgică, iar mai apoi trebuiau luate decizii referitoare la cântarea omofonă, ca formă de îndeplinire a lucrării misionare în cadrul parohiilor. Aceste documente decizionale se păstrează în arhiva Sfântului Sinod. Astfel, Mitropolia Olteniei propunea desemnarea unei comisii pentru alcătuirea unui tipic unitar care să fie întrebuințat în întreaga Biserică Ortodoxă Ro-

²³ Ion Popescu-Pasărea, „Cuvânt la deschiderea Academiei de Muzică Bisericească, rostit de D-l Ion Popescu-Pasărea”, în *Cultura*, XVI (1928), nr. 3, p. 5.

²⁴ Referatul acestui studiu muzical comparat a fost întocmit de comisia de învățământ a Sfântului Sinod, din care făceau parte ÎPS Vasile Lăzărescu al Banatului, PS Nicolae Popovici al Oradiei și PS Vicar Patriarhal Antim Nica. Sfântul Sinod a aprobat apariția acestei lucrări în ședința din 25 februarie 1950, prin **temeiul no. 1909/1950**.

mână²⁵. În ceea ce privește cântarea corală, Sf. Sinod aproba tipărirea Liturghiei Psaltice a maestrului Nicolae Lungu, recomandată tuturor corurilor de biserici ca fiind lucrarea etalon care, prin forma sa accesibilă atât sub raport armonico-polifonic, cât și melodic-modal devenea o lucrare reper pentru toți compozitorii care ar fi dorit să compună cântări corale bisericesti.²⁶ În privința dinamizării activității catehetice a Bisericii în rândul tinerilor și al credincioșilor Bisericii, la propunerea Patriarhului, Sf. Sinod hotăra modul cum trebuie să se desfășoare programul de catehizare și timpul când trebuie să se desfășoare acesta. Preoții și cântăreții aveau datoria ca după slujba Vecerniei de sâmbătă seara și din sărbători să-i învețe pe credincioși citirile, rugăciunile și cântările uniformizate din cărțile uniformizate tipărite cu binecuvântarea Sfântului Sinod, iar acolo unde este posibil să se alcătuiască coruri polifonice²⁷. Implicarea credincioșilor în citirile biblice, aghiografice,

---

²⁵ **Tem. No. 17813/950 din Arhiva Sf. Sinod:** „Mitropolia Olteniei propune numirea unei comisii pentru alcătuirea unui tipic unitar pe întreaga Biserică. Comisiunea a) socotește de neapărată trebuință ca Sf. Sinod să înscrie în planul de editare a cărților necesare Bisericii și un tipic pentru uniformizarea serviciilor divine; b) tipicul va trebui să îmbrățișeze cu deosebire nevoile bisericilor parohiale și în special lucrările rituale ale preotului de mir, cu toate explicațiile convenite; c) în primul rând se cere uniformizarea următoarelor slujbe: Sf. Liturghie, cele 7 Laude, Sf. Taine și Ierurgiile; d) adunarea și prelucrarea materialului tipiconal să se facă de profesorii de Liturgică de la Institutele teologice și specialiștii în chestiunile liturgice de la Cursurile de îndrumare misionară ale preoților; e) de asemenea, eparhiile vor aduna materialul respectiv de la conferințele protopopești și îl vor înainta Serviciului Studii și Învățământ din Administrația Patriarhală, spre a fi înmănat specialiștilor. f) o comisiune de trei membri ai Sf. Sinod, cunoscători ai chestiunilor tipiconale, va da forma definitivă acestui tipic oficial. În urma discuțiilor care au loc se hotărăște: Sf. Sinod, constatând necesitatea tipării unui tipic bisericesc, în vederea uniformizării serviciilor divine aprobă propunerile Comisiunii și dispune ca Biroul Sf. Sinod să ia măsurile convenite pentru adunarea și prelucrarea materialului necesar”.

²⁶ **Tem. No. 15879/950 din Arhiva Sf. Sinod:** „Referatul asupra recomandării date de Sinodul Permanent pentru tipărirea lucrării *Liturghia Psaltică Polifonică*, întocmită de Dl. Prof. N. Lungu. La propunerea Comisiunii: Sf. Sinod aprobă tipărirea lucrării *Liturghia Psaltică Polifonică*, întocmită de Prof. N. Lungu.

²⁷ **Tem. No. 22638/950 din Arhiva Sf. Sinod:** „P.S. Episcop Teofil al Romanului și Hușilor, raportorul Comisiunii pentru doctrină, viață religioasă și pentru mănăstiri, dă citire referatului Comisiunii asupra comunicării și propunerilor făcute de I.P.S. Patriarh Justinian, privind catehizarea tineretului și a credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române. La propunerea Comisiunii și în urma discuțiilor la care iau parte toți PP. SS. Membri, Sf. Sinod, cu unanimitatea de voturi hotărăște: 1. La orele 15, în zilele de toamnă, iarnă și primăvară, și la orele 16, în zilele de vară, în fiecare Sâmbătă și ajun de sărbătoare bisericească, toți preoții oficiază Vecernia – cu participarea activă a credincioșilor la cântările și cererile Vecerniei. 2. După fiecare Vecernie, preoții, diaconii și cântăreții bisericesti vor pregăti pe credincioșii de ambele sexe și de toate vârstele pentru serviciul Vecerniei, Utreniei și Liturghiei, învățându-i citirile, rugăciunile și cântările respective din cărțile de cult, din cărțile de rugăciuni, din psaltire, cazanie, din cărțile de cântări autorizate de Sf. Sinod (care urmau să fie curând tipărite, n.n.), pentru cântarea omofonică cu poporul, acolo unde se poate și cea polifonică. 3. După aceasta, preoții și diaconii își vor pregăti predica și cuvântul catehetic pentru a doua zi la

Misiune și slujire pastorală prin cântarea bisericească în vremea Patriarhului Justinian

prin cântarea omofonă și prin participarea la viața comunităților parohiale putea asigura o bună instruire în credința ortodoxă și o bună așezare duhovnicească. Dacă educația religioasă fusese scoasă din învățământul de stat în anul 1948, Biserica a luat măsuri pentru ca aceasta să fie făcută în naosul bisericilor. Așa se face că după perioada comunismului, poporul român s-a declarat în continuare creștin ortodox. Prin aplicarea tuturor măsurilor, între care și cele care vizau predarea și învățarea cântării omofone (în comun), s-a păstrat vie în sufletele românilor conștiința apartenenței la Biserica Ortodoxă și s-a întărit unitatea de credință și spirituală. Rolul și importanța cântării bisericești omofone în viața spirituală a parohiilor românești ortodoxe au determinat Sf. Sinod să reia ideea punerii în practică a acestei metode misionare. Astfel, în anul 2004 s-a hotărât reintroducerea cântării omofone, măsură care venea să reactiveze deciziile Sfântului Sinod din anul 1950²⁸. Broșura a fost publicată, dar nu a avut o înrăurire prea largă în

---

Sf. Liturghie – pregătindu-se sufletește prin citirea rugăciunilor prevăzute în pravilă pentru cei ce săvârșesc a doua zi Sf. Liturghie, iar cântăreții vor face curățenie totală în biserică și (în) curtea bisericii. 4. A doua zi – Duminică sau sărbătoare – la orele 8 – toamna, iarna și primăvara și la orele 7, vara – va începe serviciul Utreniei, urmat de al Sf. Liturghii, cu participarea activă a poporului de ambele sexe și de toate vârstele, la cântările, rugăciunile și citirile din cult sub conducerea cântărețului. După citirea Sf. Evanghelii – preotul sau diaconul de rând – rostește predica. 5. În timpul când preotul și diaconul se împărtășesc – un credincios va citi la strană cazană – după care, poporul va cânta chironicul sub conducerea cântărețului. 6. După Sf. Liturghie, preotul va rosti cuvântarea catehetică, cuprinzând teme din catechism sau în legătură cu o cântare ce urmează să fie învățată, sau va citi din catechism, făcând un scurt comentariu. 7. Se vor executa câteva tropare și condace ale sfinților din cursul săptămânii – cântate de popor, apoi, un credincios va citi viața unui sfânt din cursul săptămânii. 8.- Se vor învăța cântări omofone din cultul Bisericii noastre – fără a se trece cu programul catehetic peste orele 14 – a fiecărei Dumineci sau sărbători religioase. Comitetul parohial va da tot sprijinul său în desfășurare programului de mai sus. Cele trei temeuri sinodale prezentate au fost publicate și în revista *BOR*, anul LXVIII, nr. 10, octombrie, 1950, pp. 553-554; 557-558; 560-561.

²⁸ În ședința Sfântului Sinod din 15 iunie 2004 a fost luată **Hotărârea nr. 2405/2004** care prevedea următoarele: „Începând din 6 decembrie 2004, în toate bisericile din cuprinsul Patriarhiei Române se introduce cântarea omofonă, cu participarea întregii comunități parohiale sau a majorității ei, bărbați, femei, tineri și copii. Se exceptează catedralele epahiale și bisericile în care funcționează formații corale de veche tradiție, atestate de chiriarhul locului; în repertoriul acestora va fi inclusă, dacă nu există *Liturghia psaltică*, pentru cor mixt, de Nicolae Lungu, 1957. Pregătirea credincioșilor pentru cântarea omofonă îi revine cântărețului bisericesc care, în virtutea calității lui de dascăl, devine învățător și dirijor. Ea se face treptat, sub directă îndrumare a preotului și începe de îndată ce parohia intră în posesia broșurii, în așa fel, încât să poată fi încheiată la 6 decembrie 2004. În cazul unor eventuale inaptitudini ale cântăreților, ea va fi făcută de către preot. **Existența, funcționarea, amploarea și calitatea cântării omofone intră în categoria criteriilor de evaluare a activității preotului în parohie.** Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române va tipări prioritar *Cântările Sfintei Liturghii*, autor Nicolae Lungu, într-o broșură intitulată *Sfânta liturghie în cântare omofonă*, sub îngrijirea pr. Constantin Drăgușin, directorul coralei patriarhale, broșură care va putea cuprinde și alte cântări bisericești. Pentru pu-

sântul parohiilor din cuprinsul Patriarhiei Române. În cele ce urmează ne vom opri asupra concepției Patriarhului Justinian asupra rolului unificator al cântării omofone. În discursurile ținute cu diferite prilejuri, el face în mod constant trimitere la cântarea bisericească.

II.2. Cântarea uniformizată omofonă și corală în gândirea Patriarhului Justinian²⁹

În anul întronizării Patriarhului (1948) se întâmplase un eveniment foarte important pentru viața Bisericii Ortodoxe Române, și anume, revenirea majorității greco-catolicilor în sânul Bisericii Strămoșești, în mod oficial, la data de 21 octombrie 1948, la Alba Iulia. Aici s-a dat citire Actului sinodal prin care a fost anulată uniția din 21 octombrie 1698. La sfârșitul festivităților, patriarhul Justinian, înconjurat de membrii Sf. Sinod și de un număr mare de preoți, a sfințit biserica Sfintei Treimi, numită de atunci și până în zilele noastre Catedrala Reîntregirii³⁰. De acum, misiunea ortodoxă trebuia să se desfășoare ținându-se seamă de realitățile istorice. Patriarhul socotea cântarea în comun un mijloc eficient de transmitere a învățăturii de credință ortodoxă și de întărire a comuniunii credincioșilor în sânul comunităților parohiale. Totodată, pentru asigurarea unui

---

nerea în aplicare a acestei lucrări cu un profund caracter misionar, se va ține seama de următoarele considerente: - la pregătirea broșurii *Sfânta Liturghie în cântarea omofonă* se va avea în vedere ca aceasta să cuprindă și propunerile Î.P.S. Arhiepiscop Bartolomeu al Clujului de îndreptări în textul Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur, aprobate prin Hotărârea Sfântului Sinod, luată în aceeași ședință a Sfântului Sinod, cu excepția cântării Tatăl nostru care va menține textul actual; - broșura *Sfânta Liturghie în cântare omofonă* va deveni manualul obligatoriu și unic pentru cântările Sfintei Liturghii la școlile de cântăreți bisericești, seminariile teologice și facultățile de teologie din cuprinsul Patriarhiei Române”. Totodată, textul acestei hotărâri mai prevedea ca broșura respectivă să fie însoțită de un suport audio (casetă și CD) pentru o mai bună receptare a acestor cântări. Aceste broșuri urmau să fie distribuite gratuit. Hotărârea a fost publicată în revista *BOR*, nr. 5-8, 2004, pp. 49-50 și în volumul *Hotărâri ale Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române referitoare la activitatea bisericească (2003-2005)*, vol. II, Ed. Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2007, pp. 112-113.

²⁹ Cu privire la concepția patriarhului Justinian Marina asupra cântării omofone și corale ca instrument al misiunii Bisericii noastre în rândul credincioșilor săi, a se vedea: Diac. Asist. Nicu Moldoveanu, „Muzica bisericească”, în *BOR*, anul XCI, nr. 6, iunie, 1973, București, pp. 650-654, studiu publicat în mare parte și în volumul monografic: *op. cit.* (nota 8), pp. 145-153.

³⁰ În legătura cu acest moment istoric poate fi cercetat studiul alcătuit de Diac. Gheorghe I. Moisescu, „Întregirea Bisericii Românești din Transilvania”, în: *BOR*, LXVI (1948), nr. 9-10, precum și volumul alcătuit de Pr. Prof. Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între 1885-2000. Biserica. Națiune. Cultură*, vol. III, Tom I, EIBMBOR, București, 2006, pp. 158-167. Însuși patriarhul Justinian prezintă evenimentul revenirii greco-catolicilor la Ortodoxie drept un act de dreptate divină și un mare triumf al Bisericii noastre în: „Cuvânt la deschiderea cursurilor Seminarului Monahal de la Mănăstirea Neamț”, în *Apostolat social – pilde și îndemnuri pentru cler*, vol. III, ed. a II-a, 1949, EIBMO, București, pp. 172-174.

Misiune și slujire pastorală prin cântarea bisericească în vremea Patriarhului Justinian

viitor sigur și temeinic al Biserici trebuia reorganizat învățământul teologic la toate nivelurile și, de asemenea, viața monahală. Se constata lipsa manualelor în seminarii și în institutele teologice, iar aceasta era una dintre preocupările importante ale sale. Manualul de muzică bisericească a fost gândit de Sf. Sinod în acord cu contextul istoric. Gramatica muzicii psaltice în notație suprapusă psaltică și liniară era destinată școlilor de cântăreți, seminariilor și institutelor teologice din Patriarhia Română. În elaborarea acestei gramatici psaltice s-a ținut seamă și de cei care nu cunosc psaltichia, ci notația liniară, precum și de toți cei care vor dori să studieze în paralel cele două notații. Ulterior, au fost tipărite cărțile de strană care cuprindeau Cântările Sfintei Liturghii și celelalte cântări necesare desfășurării tuturor slujbelor bisericești. Iată ce scrie unul dintre foștii săi colaboratori în această privință: „A avut viziunea cântării în comun de către viitorii preoți, cu participarea tuturor credincioșilor și a rolului cântării bisericești în promovarea vieții religioase în parohii. Cursurile misionare și pastorale frecventate de către preoți în timpul păstoririi Patriarhului Justinian cuprindeau prelegeri speciale despre rolul și importanța cântării în comun în Biserică, despre îndatorirea preoților de a promova acest gen de cântare, care transformă pe credincioși în participanți activi la săvârșirea slujbelor religioase și la trăirea sentimentului religios în comuniune și unitate între toți membrii Bisericii (...) A fost creat un adevărat curent de muzică psaltică omofonă, care a cuprins întreaga Biserică și meritul revine Patriarhului Justinian. Acest curent s-a împământat și a devenit unul din mijloacele pastorale pentru păstrarea credincioșilor în vatra de credință a Bisericii strămoșești și, totodată, o metodă de preîntâmpinare a prozelitismului sectar, care încerca să-și facă adepti dintre credincioșii ortodocși, folosind tocmai acest procedeu al cântării în comun”³¹. În legătură cu publicarea manualelor și a gramaticii muzicale, Preafericitul spunea: „Sunt așteptate propunerile tuturor consiliilor profesionale ale Școlilor de Cântăreți, ca să înlăturăm orice greutate inerentă începuturilor. S-a

³¹ Pr. Icon. Stavr. Constantin Pârvu, Vicar Administrativ Patriarhal, *Patriarhul Justinian – mărturii, fapte și adevăr*, EIBMBOR, București, 2005, pp. 102-103. În legătură cu punerea în aplicare în parohiile românești a acestui proiect sinodal misionar pastoral, aș dori să menționez aici că provin dintr-o parohie prahoveană (loc. Boldești-Scăieni) în care, în anii 1951, vrednicul părinte paroh Constantin Beraru organizase primul cor mixt pe patru voci din rândul tinerilor enoriași. Noua biserică parohială, zidită imediat după război era prevăzută cu cafas, special construit pentru cor. Pentru alcătuirea acestui cor fuseseră chemați doi profesori de muzică: arhid. prof. Sebastian Barbu-Bucur de la Mănăstirea Cheia, viitorul mare muzicolog bizantinist român și dirijorul Gheorghe Comișel din Ploiești, tatăl etnomuzicologilor Florin Comișel și Emilia Comișel. Relatez acest amănunt din mărturia regretatului părinte profesor Sebastian Barbu-Bucur și a mamei mele care a cântat în acest cor în acei ani. Ulterior, s-a cântat și în comun. Fiind mic copil, am cântat împreună cu mama mea și cu toți credincioșii cântările uniformizate pe care aveam să le aprofundez mai târziu în anii de seminar.

constatat lipsa manualelor. O cunoaștem îndeajuns și de aceea am luat din vreme toate măsurile în această privință. O comisiune lucrează de trei luni de zile, mai ales pentru Muzica Bisericească, pentru ca să dăm un manual unic școlilor de Cântăreți, Seminariilor Monahale și chiar Institutelor Teologice. Aceasta a fost dorința preoților veniți la cursurile îndrumare, ca până la 1 Septembrie să iasă acest manual, pe care să-l aprobe Sf. Sinod și să-l folosească întreaga Biserică Ortodoxă Română³². Cu prilejul concertului de colinde susținut de Corala Patriarhiei în Ajunul Sărbătorii Nașterii Domnului din 24 decembrie 1956 a rostit următoarele: „Am râvnit să organizez o Corală a Patriarhiei, din ceasul întâi al ridicării mele în demnitatea de conducător al Bisericii Ortodoxe Române. Îmi întemeiam dorința aceasta pe o experiență preoțească de un sfert de veac, ale cărei comandamente în această direcție, se puteau formula astfel: cântarea omofonă pentru popor, cu participarea credincioșilor de toate vârstele, la serviciile divine săvârșite în mai toate bisericile din orașele și satele țării; liturghie polifonică, corală, în bisericile catedrale și din centrele orașenești. Primul comandament trebuia să ducă la regruparea în jurul sfintelor noastre altare, pe calea cântului religios, – o cale mai sigură și mai de efect decât predica didactică, folosită adesea fără suficiență pregătire de către unii din clericii noștri. Al doilea comandament este menit să contribuie la progresul muzicii bisericești în țara noastră, să dezvolte creația muzicală românească, pornind de la motivele psaltice tradiționale, – valorificând așadar în mod creator, întreg tezaurul muzical religios, născut în Biserică și păstrat de ea de-a lungul veacurilor. Iar misiunea aceasta am încredințat-o, în mod deosebit, Coralei Patriarhiei, care va trebui să fie dătătoare de ton și deschizătoare de drumuri noi, în muzica religioasă românească, pentru toate bisericile fruntașe din țară³³. Din aceste cuvinte se desprinde dorința fierbinte a Patriarhului de a ridica prestigiul muzicii corale bisericești românești, dar și de a întări credința ortodoxă și lucrarea sfințitoare a Bisericii în inimile credincioșilor care participă, fie cântând cântările de strană săvârșite în biserici, fie ascultând cântările liturgice corale

³² „Cuvântare rostită cu prilejul închiderii cursurilor Școalei de Cântăreți din București, ale anului școlar 1948-1949”, în *Apostolat social*, vol. IV, 1952, EIBMO, București, p. 91. Din această comisie au făcut parte trei specialiști, buni cunosători ai celor două notații: profesorul, compozitorul și dirijorul Nicolae C. Lungu, Pr. prof. Grigore Costea și Prof. Ion Croitoru, primul dirijor al Corului Radio din momentul înființării lui, în anul 1940. Manualul alcătuit de cei trei a apărut la 6 iunie 1951 și sub titlul de *Gramatica muzicii psaltice – studiu comparativ cu notația liniară*. Aprobarea publicării acestui manual de teorie muzicală psaltică a fost dată de Sfântul Sinod în ședința din 27 februarie 1950, la propunerea comisiei pentru învățământ, cu rezoluția nr. 1909/1950. Date bogate referitoare la apariția acestei gramatici muzicale psaltice ne oferă Pr. prof. univ. dr. Nicu Moldoveanu în lucrarea monografică *Profesorul, compozitorul și dirijorul Nicolae Lungu*, Basilica, București, 2013, pp. 140-143.

³³ *Apostolat social*, vol. VI, 1958, Tipografia I.B.M.O., București, pp. 206-207.

Misiune și slujire pastorală prin cântarea bisericească în vremea Patriarhului Justinian

interpretate de Corala Patriarhiei și de celelalte coruri de catedrale. De asemenea, Patriarhul era adeptul cultivării și dezvoltării melosului psaltic atutohton prin cântarea în comun, accentuând rolul acesteia în sfințirea vieții credincioșilor, iar pe de altă parte recunoștea valoarea și frumusețea cântării corale pe teme psaltice foarte dorită de cei care iubesc cântarea pe mai multe voci. Astfel, sublinia mai departe: „După trecerea celor câțiva ani, de când gândurile mele au prins viață în Biserica Ortodoxă a neamului nostru, se pare că avem toate îndreptățirile să credem că nu am greșit în luarea măsurilor, generalizate astăzi pretutindeni în țară. În marea majoritate a bisericilor din mediul rural și în bisericile orășenești, zise *de cartier*, credincioșii participă activ la oficierea serviciilor liturgice, fapt pentru care ei înțeleg mai bine sensul simbolic și valoarea sfințitoare a diferitelor taine și ierurgii. Prin aceasta a fost sporit și orizontul înțelegerii lor pentru sistemul dogmatic și moral al creștinismului ortodox, făcându-se astfel, pe nesimțite, o operă instructivă de catehizare. Cât privește rolul care a revenit Coralei Patriarhiei și celorlalte coruri bisericești, bine organizate, din restul țării, sânt bucuros să constat că gândurile mele n-au rămas fără rod, înregistrându-se și aci frumoase și pilduitoare succese. Iubitorii de muzică religioasă polifonică pot asculta în Catedrala Patriarhiei o liturghie de inspirație psaltică, atât de apropiată de melosul cântecului popular, tratată însă pe planul înalt al regulilor de armonie și simfonism, proprii muzicii culte. Că genul acesta de muzică este gustat și apreciat o dovedește, cu suficiență de netăgăduit, faptul că, duminică de duminică și sărbătoare de sărbătoare, Catedrala Patriarhiei este neîncăpătoare pentru toți credincioșii care ar dori să urmărească aci desfășurarea unui serviciu liturgic solemn”³⁴. Cu alt prilej, Patriarhul avea să adreseze membrilor Coralei Patriarhiei și dirijorului ei, maestrul Nicolae Lungu, cuvinte din care se desprinde concepția sa limpede și rafinată asupra importanței muzicii bisericești în realizarea unei înalte trăiri religioase: „Cunoașteți gândurile mele în legătură cu muzica bisericească. Le-am exprimat în repetate rânduri. Revin acum asupra lor, luând prilej pentru aceasta de la apariția recentă a mult așteptatei lucrări *Liturghia Psaltică* a directorului d-voastră, Nicolae Lungu. Muzica are o importanță deosebită în exprimarea simțămintelor religioase. În Biserica Ortodoxă, cântul religios sau muzica liturgică trebuie executate lin, fără stridente, coloratura melodică fiind realizată din formule simple, izvorâte din atitudinea de umilință a omului credincios față de Dumnezeuul său. Timpul, care este un judecător nepărtinitor al tuturor creațiunilor omenești, a pus ordine și în domeniul creației religioase. Biserica Ortodoxă n-a reținut și n-a recunoscut ca ale sale, decât acele compoziții muzicale, în care s-a putut întrezări simțirea religioasă a omului care se roagă, implorând divinității milă, iertare și pace. Muzica biseri-

³⁴ *Ibidem*, p. 207.

cească trebuie perfect armonizată cu textul liturgic și cu imnografia celorlalte servicii divine. Or, toate acestea și-au găsit modul desăvârșit de exprimare în muzica de stil psaltic, specifică din acest punct de vedere pentru toate Bisericele Ortodoxe naționale³⁵. De asemenea, vorbea cu multă satisfacție despre noul și sănătosul drum pe care se afla cântarea corală bisericească românească ce adoptase ca sursă de inspirație cântarea monodică de tradiție bizantină, după o perioadă în care muzica de împrumut, străină de cântarea tradițională ortodoxă, putea fi ascultată în bisericile noastre. Din acest punct de vedere considera Liturghia Psaltică, compusă de profesorul Nicolae Lungu după melodiile psaltice tradiționale în glasurile V și VIII, liturghia reper ce se impune a fi inclusă în repertoriul tuturor corurilor bisericesti: „În Biserica noastră, în ultima sută de ani, începuseră să pătrundă influențe străine de duhul melodiilor psaltice tradiționale, – mai ales în orașe, odată cu introducerea muzicii corale, o muzică de împrumut, de caracter cu totul profan. Am socotit dăunător curentul acesta pentru dezvoltarea Bisericii Ortodoxe Române pe făgașuri tradiționale, și am luat la vreme, prin Sfântul Sinod, măsurile cunoscute: generalizarea cântării psaltice omofone în toate bisericile din țară, cu participarea credincioșilor la răspunsurile liturgice, și organizarea de coruri bisericesti, care să execute aceleași melodii psaltice, armonizate însă potrivit structurii lor specifice. Am încredințat Coralei Patriarhiei misiunea de a lucra un repertoriu liturgic psaltic. Profesorul Lungu a trudit câțiva ani la această lucrare, care, după aceea, a fost pusă în repetiție tot pe atâția ani, cu titlu experimental, din cafasul catedralei. Astăzi, „Liturghia psaltică” a văzut lumina tiparului – și sunt convins că tipărirea acestei valoroase lucrări va însemna un moment de importanță excepțională pentru dezvoltarea de mâine a muzicii noastre bisericesti...³⁶ Nu numai Corala Patriarhiei se bucura de apreciere din partea Patriarhului, ci și Corala Preoților Capitalei dirijată de preotul Ion Popescu Runcu, aceasta fiind invitată în repetate rânduri să susțină programul de colinde pregătit cu prilejul Sfintei Sărbători a Nașterii Domnului³⁷. Din planul strategic misionar al Patriarhului făceau parte și elevii seminariști, viitorii slujitori ai lui Hristos pe care îi mandata să ducă la îndeplinire hotărârile Sfântului Sinod cu privire la cântarea în comun. Datoria lor era aceea de a deprinde atât de bine cântările psaltice tradiționale astfel încât să aibă putința de a-i învăța și pe tinerii de aceeași vârstă din comunitățile parohiale

---

³⁵ *Ibidem*, „Cuvântarea rostită în seara de 23 decembrie 1957, cu prilejul concertului de colinde dat de Corala Patriarhiei, la palatul patriarhal”, pp. 353-354.

³⁶ *Ibidem*, p. 354.

³⁷ A se vedea în acest sens cuvântările rostite de Patriarhul Justinian în seara de 24 decembrie 1956, în 23 decembrie 1957, cu prilejul concertelor de colinde susținute de Corala Preoților din București, la Reședința Patriarhală și la adunarea generală a acestei corale, din ziua de 27 ianuarie 1958, *Ibidem*, pp. 209-210, pp. 211-212 și pp. 367-370.

Misiune și slujire pastorală prin cântarea bisericească în vremea Patriarhului Justinian

de unde proveneau. Cu prilejul unei festivități școlare, îi îndemna pe seminariștii de la Seminarul Teologic din București să se implice în activitatea parohiilor ca viitori luminători de suflete: „Al doilea scop pe care îl urmărim, este să vă dăm drumul de aici cu sufletul plin de toată lumina sfintelor învățături ale Sfintei Scripturi. Să vă dăm drumul cu luminile puternice ale cântărilor noastre bisericești, pe care, la rândul vostru să le aprindeți în sufletele credincioșilor. Cântarea închinată lui Dumnezeu este cea mai mare dăruire pe care o poate face orice suflet lui Dumnezeu. Aceasta este imediat primită de Dumnezeu. Nu stăruiesc mai mult asupra acestui lucru, căci mijloacele tehnice de azi ne arată că o cântare a omului este într-o clipă peste tot pământul, pe calea aceasta a undelor. De aceea, datoria unui slujitor al lui Dumnezeu este să cultive cântarea către Dumnezeu. Să plecați acasă cu această datorie sfântă, așa fel ca torțele cântării voastre să aprindă flăcările stinse în candelile inimilor credincioșilor. Pe toți să-i învățați cântările Bisericii noastre. Aveți datoria să nu stingeți lumina sfintelor cântări. S-o duceți cu toată grija! Vedeți să nu se stingă pe drum! S-o dați celor ce o așteaptă! Știți toți strădaniile noastre, începute acum șapte ani de zile, ca toți credincioșii să cânte în obște. Sunt sate unde nu se cântă în obște. Poate că e și din pricina voastră, că n-ați ajutat pe preoți. Eu aș vrea ca de data aceasta să rodească mai mult luminile sfintelor cântări executate de voi aici. Fiecare să pregătiți cu tinerii și tinerele din sat cântările Sfintei Liturghii. Să vă arătați la Paști cu lumini noi, conducând pe credincioși cu aceste sfinte lumini. La înapoiere, o să vedem ce roade au putut să aducă aceste încercări de misiune creștină... Mulțumesc profesorului Nicolae Lungu, sufletul cântărilor noastre, care trebuie să fie o pildă puternică pentru voi. De asemenea, mulțumesc și celorlalți ostenitori”³⁸. De asemenea, Patriarhul considera cântarea omofonă liantul prin care poate fi realizată unitatea spirituală a credincioșilor din fiecare enorie. Astfel, spunea el: „Mă gândesc, îndeosebi, la cântarea în comun a Sfintei Liturghii. Cântarea în comun a Sfintei Liturghii constituie mijlocul cel mai fericit pentru închegarea unității spirituale a credincioșilor dintr-o parohie. În bisericile unde a fost introdusă, preotul a realizat deodată mai multe lucruri, precum: adâncirea legăturilor sufletești cu biserica, nevoia de a te ști totdeauna prezent la săvârșirea sfintei jertfe liturgice, o mai largă cuprindere a dogmelor creștinismului și o mai intensă trăire a principiilor de morală creștină... – în sfârșit – faptul cel mai de seamă – o sporire simițitoare a numărului celor ce frecventează sfintele slujbe”³⁹. Cu prilejul sfințirii paraclisului din reședința episcopiei Aradului, la 23 octombrie 1967, Întâistătorul Bisericii noastre sublinia rolul cântării în comun în

³⁸ „Cuvântare rostită la serbarea școlară dată de elevii Seminarului Teologic din București, la 2 aprilie 1958”, în: *ibidem*, pp. 372-373.

³⁹ *Ibidem*, p. 387, apud Pr. Prof. Univ. Dr. Nicu Moldoveanu, *Profesorul, dirijorul și compozitorul Nicolae Lungu*, p. 148.

fixarea învățaturii ortodoxe și în păstrarea unității spirituale a ortodocșilor și în combaterea prozelitismului confesional: „Aici am observat un lucru deosebit de frumos: cântarea tuturor credincioșilor la sfintele slujbe. Este adevărat că Sfântul Sinod al Bisericii noastre, printr-o hotărâre, a stabilit încă din 1950 cântarea omofonă a tuturor credincioșilor în bisericile noastre cu convingerea fermă că ea ajută și întărește pe credincioși în păstrarea dreptei credințe și îi apără față de prozelitismul altora. Poporul dreptcredincios s-a bucurat mult de această hotărâre a Sfântului Sinod și astăzi mai toate bisericile ortodoxe au cântarea omofonă, care – deși este de origine bizantină – a fost adaptată în curgerea vremii specificului nostru românesc, fiind ferită de influențele străine”⁴⁰, dar, în același timp, cu mult tact atribuia același rol cântării bisericesti locale și îndemnând la întrebuițarea armonioasă a celor două stiluri de cântare, cea omofonă și cea de cult bănățeană: „Folosesc de aceea prilejul acesta pentru a îndemna pe toți preoții și credincioșii din Eparhia Aradului să îndrăgească neconținut cântarea în comun la sfintele slujbe, păstrând atât melodiile locale, cât și învățând muzica bisericească tradițională cântată pe cuprinsul întregii țări, fiindcă, împreună cu slujba noastră și cu celelalte rânduieli și tradiții ortodoxe, muzica are și ea un important rol în întărirea conștiinței unității sufletești. Când toți credincioșii vor cunoaște bine slujbele Bisericii noastre și vor cânta cu toți la Sfânta Liturghie, la botez, atunci nimeni nu va mai părăsi credința străbună, trecând la alte cofesiuni”⁴¹.

II.3. Teologi de seamă susținători ai cântării în comun în Biserica Ortodoxă Română, în timpul Patriarhului Justinian

Pentru început, făcând o lapidară trecere în revistă a prezenței acestei practici în Biserica Primară, putem să afirmăm că Părinții Bisericii, în marea lor majoritate, au cultivat cântarea în comun, aceasta având în viziunea lor diverse funcții: **latreutică**, fiind deodată rugăciune comună și doxologie, **catehetică și apologetică** – de fixare și apărare a învățaturii de credință și **eclezială sau comunitară** – de întărire a comuniunii credincioșilor. Cântarea reprezenta cel mai eficient mijloc de întărire a comunităților creștine, fiindcă este îndeobște cunoscut faptul că muzica, prin intermediul sonorităților ei și prin impactul emoțional pe care-l exercită în sufletul omului îl poate apropia mult mai bine de semenul său. Reprezentantul cel mai de seamă al acestei perioade rămâne Sfântul Niceta de Remesiana, care în cartea sa, *De Psalmodiae bono*⁴², stabilea regulile necesare unei corecte execuții a

⁴⁰ *Ibidem*, p. 390, apud Pr. Prof. Univ. Dr. Nicu Moldoveanu, *op. cit.*, p. 149.

⁴¹ *Ibidem*, vol. IX, p. 277, apud Pr. Prof. Univ. Dr. Nicu Moldoveanu, *op. cit.*, p. 149.

⁴² Ștefan Alexe, *Sfântul Niceta de Remesiana și ecumenicitatea din secolele IV-V* (teză de doctorat), București, 1969, pp. 56-57; 101-108. În legătură cu această practică a cântării în comun, a se consulta și studiul nostru, intitulat: „Necesitatea respectării regulilor de interpretare a cântării

Misiune și slujire pastorală prin cântarea bisericească în vremea Patriarhului Justinian

cântării psalmodice în adunările cultice din acea vreme. De-a lungul timpului, în Biserica Ortodoxă s-a simțit nevoia uniformizării tipiconal-liturgice și muzicale. Cu timpul, tradițiile tipiconale locale s-au contopit într-un singur Tipic al întregii Biserici Ortodoxe, iar cântarea bizantină a devenit, de asemenea, cântarea întregii Ortodoxii. S-a dezvoltat în Biserică și instituția cântărețului cunoscător al cântărilor bisericești pe cele opt glasuri, este drept, mai dificile abordării credincioșilor mai puțini instruiți. Însă, în paralel, s-a practicat o bună perioadă de timp și cântarea în comun. După Primul Război Mondial au existat voci care au susținut uniformitatea în muzica bisericească și cântarea în comun.⁴³ Au existat, de asemenea, și sceptici care considerau cântarea în comun o inovație protestantă. Dintre susținătorii cântării în comun s-au remarcat Prof. Nicolae Lungu, Pr. Prof. Ene Braniște, Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Prof. Gheorghe Șoima ș.a. Primii doi au și fost implicați direct în activitatea de uniformizare a cântărilor tradiționale de strănă. Acești dascăli de Teologie au adus prin studiile lor argumente în sprijinul cântării în comun, arătând că practica era în uz în Biserica Primară și că ea a contribuit în mod deosebit la apărarea Ortodoxiei în fața atacurilor ereticilor care o foloseau la rândul lor în scopul propagării ereziilor. **Profesorul Nicolae Lungu**, compozitor, dirijor și pedagog desăvâșit, într-un studiu muzical⁴⁴ prezintă, mai întâi, importanța muzicii în viața oamenilor din perioada Antichității, apoi arată rolul cântării în comun în vremea Mântuitorului și a Sfinților Apostoli și evidențiază importanța acesteia în perioada patristică în apărarea dreptei credințe. Aducând numeroase citate din scrierile Sfinților Părinți, profesorul Nicolae Lungu consideră cântarea în comun un mijloc eficient în contracararea fenomenului sectar primejdios pentru credincioșii noștri ortodocși. Astfel, sublinia el: „Pentru a se curma cu această influență neo-protestantă, menită să ducă la același subiectivism religios, ca la protestantismul din care a purces, Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române s-a văzut nevoit să dispună încetarea activității asociațiilor religioase, care alune-

bisericești după *De psalmodiae bono* a Sfântului Niceta de Remesiana”, în *Almanah bisericesc*, Editura Episcopiei Giurgiului, 2011, pp. 108-123.

⁴³ Articole pe această temă apar publicate în paginile revistei *Cultura*, vezi, Ștefan Felea-Galați, „Cântarea în comun”, anul XXVII, nr. 4 – 5, aprilie-mai, 1938, pp. 37-39. Autorul articolului este de părere că pot fi înființate coruri din rândul credincioșilor, însă este rezervat, considerând introducerea cântării în comun drept o abatere. De asemenea, un alt cântăreț, Vlase Ene era împotriva participării poporului la cântarea în biserică; vezi articolul, „Cântarea în comun”, în: *Cultura*, 1938, nr. 6-8, pp. 61-62. Îndrăznim să socotim poziția acestora unilaterală și care nu ținea seamă de nevoile pastoral-misionare ale Bisericii. Contrar celor care se împotriveau cântării în comun în biserici, unii ierarhi și preoți pledau în favoarea introducerii cântării în comun în cult; în acest sens, Pr. Prof. Petre Vintilescu alcătuia studiul, „Cântarea poporului în biserică, în lumina Liturghierului”, în *BOR*, LXIII (1945), nr. 9, pp. 409-432, arătând rolul benefic al acesteia.

⁴⁴ Studiul se intitulează: „Cântarea în comun ca mijloc de lămurire a dreptei-credințe”, în *BOR*, anul LXX, nr. 11-12, noiembrie-decembrie, 1952, EIBMO, pp. 890-899.

caseră pe o pantă periculoasă (...) Pentru a stăvili această acțiune a neo-protestanților și ca armă de apărare împotriva propagandei lor, Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu Înalt Prea Sfințitul Patriarh Justinian, inițiatorul atâtor opere legate de bunul mers al Bisericii noastre, a hotărât reintroducerea cântării în comun a credincioșilor în biserică și, în special, la slujba Sfintei Liturghii (...) Pentru a feri pe credincioși de cântări neconforme cu doctrina ortodoxă și cu spiritul bisericii celei adevărate, Sf. Sinod a indicat care anume cântări – în afară de cântările Sf. Liturghii – pot fi executate de credincioși, fixându-se asupra celor pur bisericești, care se găsesc într-un număr atât de bogat și de variat. Pentru ca aceste cântări eecutate în comun să fie unitare, deci cu o putere de răspândire și de fixare cât mai mare pentru întreaga Biserică Ortodoxă Română, tot Sf. Sinod, din inițiativa I.P.S. Patriarh Justinian, a hotărât să fie uniformizate⁴⁵. În consonanță cu profesorul Nicolae Lungu, **preotul profesor Ene Braniște** de la Institutul Teologic din București avea să publice în anul 1954 un amplu studiu în care prezenta argumentele cântării de obște în biserici⁴⁶. Asemenea profesorului Nicolae Lungu, părintele Ene Braniște menționează că, îndată după încheierea Primului Război Mondial, când s-au întreprins la noi primele încercări de introducere a cântării în comun în Biserică, s-au ridicat unii tradiționaliști⁴⁷ împotriva acestei practici pe care o considerau de inspirație protestantă și neoprotestantă; de fapt, adevărul era cu totul altul. Pentru a demonstra prezența în Biserica Creștină a cântării în comun, autorul aduce argumente biblice și patristice numeroase. Faptul că ecteniile și rugăciunile din cadrul Sfintei Liturghii sunt alcătuite la numărul plural, spune părintele profesor este o dovadă de necontestat a prezenței acestei practici în Biserică. Astfel, Liturghia este o lucrare care presupune comuniunea și împreună-lucrarea a slujitorilor lui Dumnezeu și a credincioșilor. Chiar rolul cântăreților, la început, a fost acela de a organiza și coordona cântarea bisericească a credincioșilor. Chiar canoanele nu au interzis cântarea în comun, ci executarea cântărilor străine de Biserică. Dar, odată cu fixarea celor opt ehuri muzicale, n-a mai fost posibilă cântarea credincioșilor. La noi, la români, s-a revenit ușor la cântarea de obște din momentul în care cântarea în limba română a pătruns în biserici, și mai cu seamă în Ardeal, încă înainte de Primul Război Mondial, ca mijloc de stăvilire a prozelitismului eterodocșilor. Dar chiar în Muntenia și Moldova s-a

⁴⁵ *Stud. cit.*, pp. 898-899.

⁴⁶ În ideea argumentării aserțiunilor sale, și-a intitulat studiul: "Temeiuri biblice și tradiționale pentru cântarea în comun a credincioșilor", publicat în: *ST*, VI (1954), nr. 1-2, pp. 17-38; a fost republicat ulterior, cu același titlu, în volumul: *Liturghia – sufletul etern al Ortodoxiei în rugăciune*, Studii de Teologie Liturgică, vol. I, Editura Andreiana, Sibiu, 2013, pp. 422-452.

⁴⁷ Este vorba despre un articolul al unui oarecare M. Mihăileanu, „Toți să cânte în biserică?”, publicat în *BOR*, februarie, 1927, pp. 672-673.

Misiune și slujire pastorală prin cântarea bisericească în vremea Patriarhului Justinian

practicat de timpuriu cântarea în comun la Denia Prohodului Domnului. În opinia sa, cântarea corală ar reprezenta o formă a cântării de obște, redusă la o elită decredincioși. Totodată, în viziunea părintelui profesor, „cântarea în comun este un mijloc de lămurire, de întărire și apărare a dreptei credințe și de combatere a prozelitismului sectanților”.⁴⁸ Treptat, ideea de cântare în comun a prins contur în Biserica noastră, însă, uneori, s-a simțit nevoia readucerii în discuție a însemnătății acesteia pentru întărirea comunităților de credincioși. **Preotul profesor Gheorghe Șoima** sublinia într-un scurt articol următoarele: „Ce ar deveni slujbele noastre bisericești fără cântările lor tradiționale atât de pătrunzătoare! Puțini credincioși ar putea urmări aceste slujbe, treaptă cu treaptă și ar izbuti să le trăiască moment cu moment... Sfânta Liturghie este mai cu seamă o slujbă de mulțumire. Ne putem ruga cântând împreună și când implorăm: „Doamne miluiește”, sau: „Dă- ne, Doamne”, cu condiția să cântăm aproape vorbit (recitativ) cu voce reținută, în mod interiorizat. Dar cele care primesc sigur o importanță liturgică sporită, când sunt cântate în comun, de către toți credincioșii, sunt marile imnuri: „Cu vrednicie”, „Sfânt e Domnul Savaot”, Cuvine-se cu adevărat” și toate celelalte cântări de mulțumire și laudă aduse lui Dumnezeu. Nu numai cel ce aude cântate în comun simte puterea lor însuflețitoare, sporită, ci fiecare dintre cei ce le cântă se simte mai îmbogățit sufletește și mai încălzit decât atunci când le cântă singur, acasă, sau le aude în biserică, cântate de un cântăreț”.⁴⁹ Părintele profesor recomandă cântarea în comun și în comunitățile parohiale unde există coruri polifonice, în special, prin executarea unor cântări din cadrul Sfintei Liturghii.⁵⁰ Susținător al cântării în comun a fost și **preotul profesor Dumitru Stăniloae** care, deși nu excela ca interpret al cântărilor bisericești, totuși, aprecia la măsura cuvenită rolul acesteia în întărirea unității de credință a credincioșilor. Astfel, într-un amplu studiu redactat pe această temă, pornind de la afirmațiile Sfinților Părinți în legătură cu rolul teologic și duhovnicesc al cântării de obște înțeleasă ca formă a rugăciunii liturgice, afirma: „Cântarea îndulcește cuvintele de rugăciune și de slăvire ale credincioșilor și deci și inima celor ce le rostesc. Prin aceasta face mai dulce chiar conținutul rostit în chip cântător și deci Persoana al cărei nume este lăudat și rugat în chip melodios (...) De aceea, cântarea e modul cel mai propriu de a vorbi despre Dumnezeu, sau lui Dumnezeu, ca despre și Celui cu neputință de cuprins în noțiuni precise, limitate, și exprimat în cuvinte corespunzătoare acestor noțiuni. Dar ea e și modul cel mai propriu de a mulțumi din toată inima lui Dumnezeu, de a-l ruga

⁴⁸ Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, „Temeiuri biblice și tradiționale...”, în vol. citat, pp. 449- 450.

⁴⁹ Preot Gheorghe Șoima, „Cântarea în comun la Sfânta Liturghie”, în vol: *Scrieri de teologie și muzicologie*, Ed. Univ. „Lucian Blaga”, Sibiu, 2010, p. 198. Articolul a fost publicat întâi, în: „Îndrumător Bisericesc” („Calendarul Bunului Creștin”), nr. 39-40, 1970, pp. 141-142.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 199.

Pr. Lect. Univ. Dr. Zaharia Matei

și de a I ne ruga. Prin cântare trăim taina lui Dumnezeu, ne unim cu existența Lui negrăită (...) Prin cântare spunem mai mult decât putem exprima prin indiferent ce cuvinte. Prin ea dăm un coeficient nemărginit admirației, măreției Lui, bunătății Lui care întrece cuvintele noastre simplu rostite, exprimăm inexprimabilul, apofaticul, dar și mulțumirea nețărnută față de El, pe care nu o putem exprima prin simple cuvinte (...) Cântarea servește astfel întăririi în adevărurile credinței tocmai întrucât le face, ca adevăruri despre Persoanele Treimii, și faptele iubitoare ale lui Dumnezeu, trăite în inimă, scumpe inimii (...) În felul acesta cântarea este un factor de întărire a comunității credincioase și de aceea se cere să se facă, de preferință, în comun. Dar chiar iubirea comună de Dumnezeu îi face pe credincioși să se unească în cântarea despre Dumnezeu. Iar unirea aceasta întărește și mai mult alipirea emoțională a sufletelor de Dumnezeu. Unitatea gândirii iubitoare la Dumnezeu produce cântarea comună, și emoția cântării comune întărește unitatea gândirii la El”.⁵¹ Am prezentat acest fragment din studiul părintelui profesor tocmai pentru a evidenția concepția profundă despre cântarea în comun nu a unui muzician, ci a celui mai mare teolog român, și în felul acesta, pentru a sublinia temeinic rostul acestui mod de cântare necesar întăririi comuniunii de credință și simțire sufletească a credincioșilor noștri. Dacă Biserica a practicat cântarea în comun din primele secole cu multă izbândă înseamnă că ea ar trebui reconsiderată cu mult discernământ și în zilele noastre.

II.4. Tipărituri psaltice în dublă notație publicate la Editura Patriarhiei Române în vremea Patriarhului Justinian Marina

Obținerea de rezultate misionar-pastorale frumoase prin cântarea omofonă nu putea fi realizată decât prin intermediul tipăriturilor muzicale bisericești accesibile cântăreților și, îndeosebi, credincioșilor. După cum am văzut mai sus, Patriarhul Justinian afirmase că sarcina predării cântărilor revenea atât preoților cât și dascălilor bisericești. Desigur că programul acesta sinodal se referea atât la rânduiala Sfintei Liturghii, cât și la celelalte slujbe ale cultului divin săvârșite în parohii, precum Vecernia și Utrenia. Aici trebuie precizat un aspect important ce nu trebuie desprins de contextul istoric în care se afla Biserica noastră. S-a afirmat în anii de după Revoluția din Decembrie 1989 de către unii cântăreți mai tineri

---

⁵¹ Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, „Cântarea liturgică comună, mijloc de întărire a unității în dreapta credință”, în: *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, ed. a II-a, EIBMBOR, București, 2004, pp. 688-691. Studiul a fost publicat inițial în rev. *Ortodoxia*, 33, 1981, nr. 1, pp. 58-72, și republicat ulterior în volumul citat mai sus. Deși nu a fost publicat în timpul Patriarhului Justinian, ci la 4 ani după trecerea sa la cele veșnice, studiul părintelui prof. Dumitru Stăniloae venea să accentueze în continuare necesitatea cântării în comun în lucrarea pastoral-misionară a Bisericii Ortodoxe Române.

Misiune și slujire pastorală prin cântarea bisericească în vremea Patriarhului Justinian

că uniformizarea a însemnat alterarea cântării bisericești românești, prin faptul că a fost mult simplificată și fiindcă melodiile au fost transcrise și pe portativ. După aceștia, melodiile psaltice nu pot fi transcrise fidel în notație liniară. Într-adevăr, trebuie recunoscut că între cele două sisteme muzicale există deosebiri, enunțate de altfel de arhiereul Nifon Ploeșteanu în cartea sa de cântări bisericești. Cu toate acestea, încercări de transcriere în liniară avuseseră loc spre sfârșitul secolului al XIX-lea, după cum am arătat în primul subcapitol. Dar totodată, nu trebuie uitat faptul că aceste cărți care conțineau cântări bisericești tradiționale în dublă notație, e drept, mai simple sub aspectul ritmico-melodic și ornamental, veneau, în primul rând, în sprijinul credincioșilor care nu erau profesioniști ai cântului bisericesc și care nu erau cunoscători ai notației psaltice. Realitatea din România era cu totul alta decât cea din Grecia. La noi, foarte mulți studiaseră în școlile de stat muzica liniară. Sinodul Bisericii a adoptat această strategie cu scopul de a-și apropia și ține credincioșii strâns uniți prin cântare. Astfel, așa-zisul compromis s-a realizat cu un scop bun și care urma să dea roade în anii de după instaurarea regimului comunist la noi. Mai trebuie reamintit aici faptul că, vechile școli de cântăreți, în care cântarea bisericească era principalul obiect de studiu, fuseseră desființate de comuniști, iar seminariile din țară suferiseră aceleași vitregii. Biserica reușise să introducă muzica bisericească în cele două Institute Teologice de la București și Sibiu, însă orele de studiu erau puține. În timpul regimului ateu, cărțile de teologie erau cenzurate și nu puteau fi publicate fără avizul Departamentului Cultelor. Preoții vârstnici își amintesc destul de bine aceste lucruri.⁵² Celor care aduc acuzații și critică reformei muzicale din anii '50 le răspundem spunând că, Biserica nu a privit cântarea cu întregul ei sistem teoretic ca pe un scop în sine, ci ca pe

⁵² Personal, vreau să mărturisesc faptul că, în anul 1988, când am devenit elev al Seminarului Teologic din Buzău, s-au întocmit liste nominale pentru ca elevii să poată primi Sfânta Scriptură, Noul Testament cu Psalmii, manualul de Istorie Bisericească Universală pentru Institutele Teologice (anul I), Gramatica Muzicii Psaltice, Vecernierul, Utrenierul, Cântările Penticostarului ș.a. Cărțile nu erau tipărite la liber și nu existau atâtea librării bisericești ca în vremurile de acum. Ne bucuram că aveam șansa de a intra în posesia acestor cărți pe care le păstram cu sfințenie. Dacă erau pierdute, altele nu mai puteau fi procurate foarte ușor și nu existau nici copiatoare. Chiar cântările, deși mai simple, puneau în dificultate pe mulți dintre seminariști. Cei mai mulți dintre ei citeau de pe portativ cântările, pentru a le deprinde mai cu ușurință, motiv pentru care profesorul nostru, părintele arhidiacon Mihailache Tudor, atunci când ne examina ne acoperea portativele cu ștraifuri din hârtie tocmai pentru a ne determina să învățăm bine semiografia psaltică. Astfel, cu aceste cărți am crescut, de pe ele am învățat muzica bisericească de strană și de aceea nu sunt de părere că ar trebui denigrate și îndepărtate. Ele fac parte și astăzi din programa analitică a școlilor teologice. Nimeni nu este constrâns să întrebuițeze aceste cărți de cântări care au fost revizuite, completate, adăugite și îmbogățite după Revoluție de pr. prof. univ. dr. Nicu Moldoveanu de la Facultatea de Teologie Ortodoxă *Justinian Patriarhul* din București. Dar toți cei reticenți trebuie să cunoască și să țină seamă de un aspect esențial, acela că ele au fost retipărite cu avizul Sfântului Sinod și cu binecuvântarea patriarhilor BOR.

un mijloc de transmitere a credinței și de împlinire a idealului nobil de unitate spirituală și liturgică a credincioșilor români ortodocși, dar și a foștilor greco-catolici care reveniseră în anul 1948 în rândurile credincioșilor ortodocși. Vom prezenta în continuare cărțile de muzică bisericească apărute la Editura Institutului Biblic: **1.** Cea dinăi lucrare muzicală a fost *Gramatica muzicii psaltice – studiu comparativ cu notația liniară*, apărută la 6 iunie 1951⁵³. Acest manual teoretic a fost elaborat de o comisie de specialiști buni cunoscători ai cele două notații muzicale, desemnată de Sfântul Sinod. Comisia era alcătuită din trei membri, prof. Nicolae Lungu, pr. prof. Grigore Costea și prof. Ion Croitoru, care au realizat această lucrare ținând seama de teoreticoanele muzicale vechi: *Teoreticonul* părintelui Macarie (Viena, 1823), *Bazul teoretic* al lui Anton Pann (București, 1845) și *Principii de muzică bisericească orientală* a profesorului Ion Popescu-Pasărea (București, 1897). La finalul cărții a fost anexată *Ortografia psaltică* după Macarie și Anton Pann. În ceea ce privește modalitatea de lucru a celor trei profesori poate fi urmărit studiul maestrului Nicolae Lungu, intitulat: „Problema transcrierii și uniformizării cântărilor psaltice în biserica noastră”, în *ST*, VIII (1956), nr. 3-4, pp. 241-249. *Gramatica muzicii psaltice* era primul manual teoretic în dublă notație alcătuit într-o expunere logică, a cărui apariție era extrem de necesară, fiindcă reprezenta baza învățării cântării bisericești. Important de menționat este faptul că lucrarea s-a bucurat de o deplină apreciere în întreg învățământul teologic ortodox românesc, dar și în străinătate. Astfel, cartea a fost tradusă în limba engleză și editată de Rev. Nicholas K. Apostola, la Ed. Holy Cross Orthodox Press, cu titlul: *A Guide To the Music of Eastern Orthodox Church*.⁵⁴ În continuare, vom prezenta pe scurt celelalte tipărituri psaltice publicate după apariția *Gramaticii Muzicii Psaltice*; **2.** Prima carte de cântări bisericești tradiționale a fost alcătuită potrivit îndrumărilor Sfântul Sinod sub titlul: *Cântările Sfintei Liturghii și cântări la cateheze*, după melodiile tradiționale bisericești cu notația psaltică și liniară, București, EIBMO, 1951 (vezi nota 44), iar semnatarii lucrării au fost: profesorul Nicolae Lungu, conferențiar universitar și protodiaconul Anton Uncu, asistent universitar. Cartea cuprinde în cele 117 pagini cântări ce se cântă la slujba Sfintei Liturghii și alte câteva cântări cunoscute ce urmau să fie învățate de credincioși, precum și câteva colinde. *Cântările Sfintei Liturghii* apăruseră publicate mai întâi în revista *Studii Teologice*, seria a II-a, an III (1951), nr. 1-2, pp. 29-60 și nr. 3-4, pp. 135-166, iar *Cântările la Cateheze* au fost publicate în revista *Studii Teologice*, nr. 1-2, 1952; **3.** *Anastasimatarul uniformizat I: Vecernierul sau cântările vecerniei de sâmbătă seara*

⁵³ Informația cu data apariției *Gramaticii muzicii psaltice* apare înscrisă în *Cuvântul de lămurire* de la începutul cărții *Cântările Sfintei Liturghii și cântări la cateheze*, București, EIBMO, 1951.

⁵⁴ Vezi și monografia pr. prof. univ. dr. Nicu Moldoveanu, *Profesorul, dirijorul și compozitorul Nicolae Lungu*, pp. 140-143.

Misiune și slujire pastorală prin cântarea bisericească în vremea Patriarhului Justinian

ale celor opt glasuri bisericești, EIBMO, 1953, 298 pp. – lucrare realizată de pr. prof. Grigore Costea, prof. Ion Croitoru și prof. Nicolae Lungu; ediția a II-a a fost tipărită în anul 1974; **4.** *Anastasimatarul uniformizat II: Utrenierul sau cântările utreniei de duminică dimineața ale celor opt glasuri bisericești, urmat de svetilnele și Stihirile Evangheliilor și de doxologii mari*, EIBMO, 1954, 575 pp. – lucrarea realizată de prof. Nicolae Lungu, pr. Grigore Costea și pr. prof. Ene Braniște; în anul 1974 a apărut a doua ediție; **5.** Prof. Nicolae Lungu, *Liturghia psaltică*, pentru 3 voci egale, lucrare litografiată, București, 1956, 80 pp.; **6.** *Cântările Sfintei Liturghii și podobiile celor opt glasuri*, EIBMO, București, 1960, 234 pp., realizată de prof. Nicolae Lungu, pr. Grigore Costea și pr. prof. Ene Braniște; **7.** *Cântări la unele Sfinte Taine și ierurgii* (pe ambele semiografii), EIBMO, 1965, 112 pp., elaborată de prof. Nicolae Lungu, pr. prof. Ene Braniște și pr. prof. Grigore Costea; a apărut și în revista *Studii Teologice*, an. XVI (1964), nr. 1-2, pp. 3-122; **8.** *Cântări din perioada Pentecostarului* (pe ambele semiografii), partea I (*Cântările din slujba Sfintelor Paști*), în revista *Studii Teologice*, XVIII (1966), nr. 1-2, pp. 1-90. Volumul complet *Cântările Pentecostarului* a apărut după moartea patriarhului Justinian, în anul 1980, 206 pp.; a fost alcătuit de prof. Nicolae Lungu, pr. prof. Ene Braniște și prof. onorar Chiril Popescu; **9.** *Carte de cântări bisericești pentru credincioși ortodocși*, (numai în notație liniară), București, 1975, format mic. Profesorul Nicolae Lungu, pr. prof. Ene Braniște și prof. Chiril Popescu au transcris în notație liniară și *Cântările Triodului*, dar lucrarea a rămas în manuscris, urmând să fie corectată, completată și tipărită de pr. prof. Nicu Moldoveanu la EIBMBOR în edițiile 2001, 2003, 2011.

Concluzii

Inițiativa Patriarhului Justinian Marina (susținută de ierarhii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române) de uniformizare a cântării bisericești psaltice și corale a vizat în mod clar intensificarea misiunii pastoral-liturgice bisericești. Încercări de uniformizare, simplificare și transcriere a cântărilor psaltice în notația liniară au existat la noi încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în timpul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, dar și după perioada domniei acestuia. Prima jumătate a secolului al XX-lea a readus în dezbateră psalților români necesitatea uniformizării repertoriului muzical de strană. Ion Popescu-Pasărea a pledat în timpul vieții sale pentru ideea de uniformitate în interpretarea cântărilor psaltice. În acest sens a și tipărit un număr mare de cărți de psaltichie oferite tuturor cântăreților din România ca material de strană. Cu toate acestea, profesorul s-a opus transcrierii cântărilor în notație liniară. După 1945, inevitabilul trebuia să apară. Instaurarea regimului comunist ateu ostil lucrării misionare a Bisericii a

determinat Sinodul, în frunte cu Patriarhul Justinian, să adopte noi strategii de lucru cu privire la toate aspectele vieții misionar – pastorale bisericești. Desființarea facultăților de teologie, a multor seminarii teologice și a școlilor bisericești, iar mai târziu, izgonirea monahilor și monahiilor din mănăstiri, fapt care a echivalat cu o cruntă prigoană împotriva Bisericii, a obligat conducerea ierarhică să caute noi măsuri și modalități de întărire a misiunii ortodoxe. Tipărirea cărților de cult și a noilor cărți de cântări bisericești uniformizate și transcrise în notație dublă psaltică și liniară a făcut parte din planul sinodal de eficientizare a misiunii bisericești. În ceea ce ne privește, profesorii desemnați cu selectarea, prelucrarea, ajustarea și notarea cântărilor în dublă notație au fost toți buni cunoscători ai celor două semiografii. Simplificarea acestor cântări a venit în întâmpinarea celor care doreau să învețe mai lesne repertoriul de strană; chiar notarea în liniară a permis accesul la cântarea bisericească tuturor celor care nu cunoșteau notația psaltică. Apoi, multe dintre aceste cântări psaltice stilizate au constituit izvorul de inspirație al multor compozitori români care au îmbogățit, prin măiestria și frumusețea compozițiilor lor, repertoriul coral liturgic. Practicarea cântării omofone, în comun, cu multiple temeuri în perioada patristică a secolului al IV-lea a fost de bun augur, prin intermediul acestei practici, credincioșii români reușind să participe mult mai activ la Sfânta Liturghie și să se apropie și să întărească tot mai mult comuniunea credinței și a dragostei dintre ei. Crezul Patriarhului Justinian cu privire la importanța cântării în comun reiese din lucrarea sa fundamentală în 12 volume, *Apostolatul social*. Aici sunt expuse, între altele, gândurile și ideile sale cu privire la rolul important pe care îl joacă muzica bisericească în lucrarea misionară a Bisericii. Astăzi, în condiții de libertate, opera Patriarhului Justinian cu privire la cântarea bisericească poate fi judecată și aspru criticată de către neavizați, dar adevărul contextului în care a trăit și a activat el este cu totul altul. Dincolo de polemici și nemulțumiri, lucrarea Bisericii noastre din perioada celor mai negri ani ai istoriei sale și-a împlinit menirea, reușind să păstreze în strânsă comuniune pe fiii ei, astfel încât aceștia să-și cultive credința și dragostea de țară și de valorile spirituale ortodoxe.